

Ressenyes

8. Gabriel Ensenyat Pujol,
FUSTER I ELS MALLORQUINS. EL DEBAT IDENTITARI A LA MALLORCA TARDOFRANQUISTA.
Sèrie La Unitat, núm. 232. València: Edicions 3 i 4,
2022, 406 pp.

Antoni Marimon Riutort

Universitat de les Illes Balears

Els anys seixanta del segle XX, contra tot pronòstic, es va produir un re-viscolament de la cultura catalana tan impressionant que podem parlar d'una nova Renaixença. Aquesta recuperació, encara en el context d'una interminable dictadura franquista, no es pot entendre sense un marc internacional procliu al canvi. Recordem que els anys seixanta són els de la descolonització d'Àfrica; la lluita pels drets civils dels afroamericans als Estats Units; l'auge del feminisme a Occident; la radicalització dels moviments estudiantils; la revolució cultural xinesa o la renovació del catolicisme arran del Concili Vaticà II, per posar només alguns dels exemples més transcendents. Darrerament, l'empenta de la cultura expressada en llengua catalana ha cridat l'atenció d'un cert nombre d'investigadors i d'escriptors. Entre d'altres, podem destacar les aportacions de Mercè Picornell Belenguer *Continuïtats i desviacions. Debats crítics sobre la cultura catalana en el vèrtex 1960/1970*, que va treure a llum Leonard Muntaner Editor el 2013; Carles Santacana (coord.) *Quan tot semblava possible. Els fonaments del canvi cultural a Espanya (1960-1975)*, editat per les Publicacions de la Universitat de València el 2018; Marta Vallverdú *Seixantisme. L'esclat cultural català dels 60*, publicat per L'Avenç el 2022; i el ja esmentat Santacana (coord.) *Europa en España. Redes internacionales transnacionales (1960-1975)*, editat per Sílex.

El redreçament cultural autòcton dels anys seixanta va tenir l'epicentre a Catalunya, on ja hi havia uns precedents importants que podem datar de mitjan dècada dels anys cinquanta. Així, entre altres aportacions, hem de destacar *Notícia de Catalunya*, de Jaume Vicens Vives, publicada el 1954, amb una segona edició ampliada que va aparèixer el 1960. Aquesta obra va ser la primera gran reflexió sobre l'ésser de Catalunya després del 1939 elaborada a l'interior i no a l'exili. El 1959, aparegué *Serra d'Or*, una revista que aglutinà intel·lectuals molt heterogenis sota l'empara de l'Església. Poc després, durant el període 1961-1964, se celebrà el Primer Congrés de Cultura Catalana; el 1961, començà a publicar-se la revista infantil *Cavall Fort*; i el 1962 inicià les seves activitats Edicions 62, una empresa editora que

Tots els continguts de l'edició electrònica es distribueixen sota una llicència d'ús i distribució
"Creative Commons Atribució-No Comercial 4.0 Internacional".

difongué en català algunes de les millors obres de la literatura i del pensament internacional de l'època. A més, també va tenir una gran transcendència la Nova Cançó, que disposà d'una magnífica plataforma de difusió, la casa discogràfica Edigsa, fundada a Barcelona el maig de 1961.

Com ja havia passat amb la primera Renaixença, aquesta recuperació es va estendre amb un poc de retard al País Valencià i a les Illes Balears. En el cas valencià, va tenir una potència i una influència notables, gràcies a la figura extraordinària de Joan Fuster. Com ha dit Damià Pons, és Fuster qui realment incorporà el País Valencià, o com a mínim un segment de les seves elits culturals, a la cultura catalana. De fet, és Fuster qui fa un relançament espectacular i radical de la idea de Països Catalans, que no era nova, però que ara coneix un reviscolament sorprenentment potent a partir del seu opuscle *Qüestió de noms*, publicat a Barcelona el 1962, i de la seva obra cabdal, *Nosaltres els valencians*, també de 1962.

Gabriel Ensenyat s'ha preocupat precisament d'elaborar un extens i documentat assaig sobre la influència de Fuster a la Mallorca dels anys seixanta. A partir d'aquest fil conductor, ha ampliat el seu objecte d'anàlisi a altres debats que tenien la identitat dels mallorquins com a element fonamental de discussió.

La influència de Fuster és molt evident a l'assaig *Els mallorquins*, de Josep Melià, una obra hereva directa de *Nosaltres els valencians* (1962), que acabava de ser redactada el 1964, però que, a causa de la censura, no es va poder publicar fins al 1967. Com molt bé indica Ensenyat, per primera vegada des del brutal trencament que va suposar el juliol del 1936 a Mallorca, es feia un plantejament identitari privatiu que no emanava de la història general d'Espanya. Aquest assaig remarcava la ruptura radical de la conquesta cristiana, bàsicament catalana, del 1229, i denunciava el procés de castellanització iniciat ja en el segle XVII, però consolidat en el segle XVIII i a l'època contemporània. El pròleg era obra, significativament, de Joan Fuster i es va mantenir en la segona edició, d'aquell mateix 1967, així com en la versió en castellà de l'editorial Cuadernos para el Diálogo, de 1968.

Els anys seixanta a Mallorca varen estar marcats per l'auge del turisme i de la immigració. Però també foren els anys de la presa de consciència identitària d'una minoria culta cada vegada un poc més nombrosa. Així, Ensenyat passa revista a dos grans debats que es referien a l'origen etnocultural dels mallorquins. Un era la qüestió xueta, amb l'obra cabdal de Miquel Forteza, *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca* (1966). No era un tema nou, perquè ja n'hi havia una àmplia literatura en la història de Mallorca. L'altre era més innovador: la reivindicació, totalment acrítica, per cert, del passat islàmic per part d'un petit grup d'intel·lectuals mallorquins. Aquest debat, que va ser tan intens com efímer, ha estat ampliat

i revisat per Gabriel Ensenyat mateix en un altre llibre, *Moros i catalans. Un debat identitari a Mallorca (1969-1972)* (2023), que va rebre el premi Mallorca d'Assaig 2022. L'autor destaca l'originalitat que va tenir a Mallorca el debat sobre el passat islàmic, molt diferent del que sobre el mateix tema s'havia desenvolupat en altres nacions i regions d'Espanya. També posa en relleu que no es tractava de la típica controvèrsia anticatalana, atès que no es qüestionava la catalanitat històrica, cultural i lingüística. Miquel Barceló mateix, sens dubte el principal ideòleg dels anomenats «moros» mallorquins, va reconèixer que «Entre el 1229 i el 1231 comença la història de la societat mallorquina: comença el present d'avui». Personalment, consider que tant d'entusiasme en reivindicar un passat islàmic, per força criminalitzava la conquesta de Jaume I i passava per alt la violència de la conquesta islàmica del 902/903 i el fanatisme extrem dels almoràvits i els almohades. A més, fins i tot sense voler, aportaven elements que varen ser utilitzats pel gonellisme.

La polèmica gonella del 1972 també és analitzada en detall per Gabriel Ensenyat. D'uns plantejaments purament lingüístics se'n derivaren ideologies polítiques clarament anticatalanistes i antimallorquines, que, a diferència del País Valencià, no varen poder condicionar el procés autonòmic.

Dos personatges, Antonio Alemany i Álvaro Santamaría, centren el darrer capítol d'aquest llibre. No és fàcil ser ponderat davant el cúmul de mentides, manipulacions del passat i arguments per fomentar l'autoodi que documenta a la perfecció Gabriel Ensenyat. Com ell mateix indica, l'hemeroteca és implacable. Així, resulten especialment valuosos els articles o texts d'aquests mateixos autors publicats els anys seixanta i setanta, en els quals reconeixen sense problemes la catalanitat de Mallorca, que després negaran reiteradament i amb un entusiasme digne d'una millor causa.

Aquests dos assaigs, molt ben redactats i també força ben documentats, demostren una vegada més que l'illa de la calma no ho era tant. Encara que un poc a remolc de Catalunya i el País Valencià, a Mallorca es produïren, els anys seixanta i primers setanta, un conjunt de debats que demostraven un interès per la realitat diferencial pròpia que dècades de franquisme i segles del centralisme espanyol no havien pogut ofegar. Ensenyat ens relata de forma amena aquestes polèmiques que, a través de la premsa, involucraren un nombre sorprenentment elevat de mallorquins. No podem oblidar que aleshores els diaris tenien tiratges molt elevats i una influència enorme sobre àmplies capes de la població. A més, la pràctica inexistència de vida política, reduïda a una amorfa oficialitat franquista o a un minoritari i clandestí antifranquisme, potenciava aquests debats, que sota una aparença intel·lectual amagaven actituds polítiques ben diferenciades.

Gabriel Ensenyat té raons sobrades per denunciar, arran dels debats esmentats, el pes asfixiant del supremacisme castellanista; l'espanyolitat eterna i ahistòrica fomentada per personatges com Claudio Sánchez Albornoz; la traïció persistent de la nova burgesia hotelera mallorquina o l'existència d'un balearisme excloent de matriu espanyolista. A més, posa en relleu el fet que, mentre es debatia el nom de la llengua, els intents d'avançar cap a la normalitat romanien aturats.

En conjunt, aquesta obra aporta una sòlida erudició i una magnífica redacció al servei del coneixement d'un passat recent en el qual els defensors d'una evidència històrica, la catalanitat històrica i lingüística dels mallorquins, varen haver de polemitzar en múltiples fronts. Tot això, mentre el tardofranquisme semblava que no s'acabava mai i el turisme afavoria un creixement econòmic i un tipus de societat gens preocupada per la identitat i la cultura.